

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

Zdeňka Hladká, Olga Martincová, *Slova v soukromých dopisech: lexikografická sonda*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 139 s., ISBN 978–80–210–6112–5.

Ačkoli by se v současné době rychlého rozvoje a všeobecně rozšířeného užívání moderních komunikačních technologií mohlo zdát, že je klasický soukromý dopis mrtvým žánrem, není tomu tak. Jak dokládají hned tři různorodé publikační výstupy, které vznikly na brněnském Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, jsou soukromé dopisy nejen stále – byť jistě v mnohem menší míře než dříve – psány, ale představují také podnětný zdroj pro lingvistický výzkum.

Soukromým dopisům je v Brně věnována soustavná pozornost už od konce 20. století. Bádání v této oblasti je spjato především se jménem docentky Zdeňky Hladké, která je mimo jiné autorkou práce *Čeština v současné soukromé korespondenci. Dopisy, e-mail, SMS* (2005), v níž zpřístupnila v korpusovém zpracování zhruba 5 000 dopisů, e-mailů a SMS běžných pisatelů z let 1990–2005. Výběr z tohoto materiálu byl posléze pod názvem KSK-dopisy začleněn do Českého národního korpusu. Právě Zdeňka Hladká se rozhodující měrou podílela také na všech třech nových publikacích.

Jako první z nich vyšla na konci roku 2012 kniha *Slova v soukromých dopisech: lexikografická sonda*, kterou Zdeňka Hladká napsala spolu s Olgou Martincovou. Jde o slovníkové zpracování příznakových výrazů objevujících se v soukromých dopisech mladých lidí, východiskem pro analýzu se stalo 100 listů ze zmiňovaného korpusu KSK-dopisy. Jako příznakové jsou přitom vnímány lexikální jednotky pohybující se na ose spisovnost – nespisovnost (tzn. příslušející k některému z útvarů nebo poloútvárů národního jazyka) či patřící k jednotlivým stylovým vrstvám, dále prostředky s rysem expresivity a emocionality a rovněž výrazy příznakové z hlediska frekvence užití nebo dobového zabarvení. Po úvodní teoretické pasáži objasňující záměr autorek a přibližující koncepci slovníku následuje vlastní slovníková část čítající asi 800 hesel, jež je doplněna výběrovým přehledem frazémů. Nechybí ani stručná charakteristika dopisů, které se staly pramenem zpracovávaného lexika (tj. informace o roce napsání dopisu, sociologické údaje o pisateli a adresátovi, údaj o nářeční příslušnosti pisatele, je rovněž nastíněn charakter a obsah dopisu). Výraznou předností slovníku jsou pečlivě vybrané rozsáhlé citátové doklady (s odkazem na konkrétní list dohle-

datelný v závěrečném seznamu i ve zdrojovém KSK-dopisy). Podává se tak důkaz o autenticitě materiálu, uvedení širšího kontextu také může pomoci vysvětlit významový odstín konkrétního výrazu, případně napomáhá objasnit, proč je dané lexikální jednotce připsán určitý příznak.

Přestože se – dle názvu – jedná pouze o sondu, podařilo se ukázat, jak velký význam korespondence mladých lidí vyznačující se mj. pronikáním prvků běžné mluvy, emocionalitou i výraznou jazykovou kreativitou při zkoumání příznakového lexika má. Autorky současně naznačily, jak k tomuto rychle se proměňujícímu materiálu, který je mnohdy vázán jen na určitou generaci či specifickou skupinu mluvčích, metodologicky přistoupit a jak ho co nejadekvátněji lexikograficky zpracovat.

Po příručce slovníkového rázu následovala na počátku roku 2013 materiálová publikace Zdeňky Hladké a kol. *111 let českého dopisu v korpusovém zpracování*. Autoři jí navázali na výše uvedené dílo z roku 2005 *Čeština v současné soukromé korespondenci. Dopisy, e-mail, SMS*, podstatně však rozšířili časový záběr zpracovávaných dopisů. Stejně jako v předchozím případě se i nyní jedná o 2 CD. První z nich přináší pod manažerem Bonito-Mantee, jehož autorem je Pavel Rychlý z Fakulty informatiky Masarykovy univerzity, korpusové zpracování 2 000 ručně psaných osobních dopisů různých pisatelů, tentokrát z let 1902–2012. Veškerá zahrnutá korespondence je sociologicky a nářečně označována, a proto lze vyhledáváním v korpusu zjišťovat nejen frekvenci výskytu různých výrazů, obrátů či třeba konkrétních tvarů, ale je možné zkoumat i jejich rozložení s ohledem na pohlaví, věk, vzdělání nebo nářeční příslušnost pisatele. Druhé CD obsahuje plnou textovou podobu všech začleněných dopisů a fotokopie originálů. Podobně jako u korpusu z roku 2005 počítá se i nyní se zařazením shromážděných listů do Českého národního korpusu. Díky tomu bude tento unikátní jazykový materiál přístupnější jak lingvistům, tak širší veřejnosti.

Trojlístek brněnských publikací zabývajících se žánrem soukromého dopisu doplňuje kolektivní monografie *Soukromá korespondence jako lingvistický pramen* uveřejněná také počátkem roku 2013. Její vznik byl podnícen kolokviem věnovaným epistolárním textům, které se uskutečnilo v listopadu 2011 na půdě Filozofické fakulty MU. Kniha v sedmi kapitolách naznačuje pestrou paletu možností metodologických přístupů k soukromé korespondenci.

První čtyři oddíly představují výsledky, které byly v oblasti zkoumání epistolárních textů dosaženy na brněnském pracovišti. Jde o obecněji zaměřenou studii Zdeňky Hladké *Korpusové zpracování soukromé korespondence na ÚČJ FF MU v Brně*, která se zamýšlí především nad problémy spjatými s tvorbou korpusu KSK-dopisy či nad charakterem poznatků, které lze z korpusově upraveného materiálu získat.

Navazující studie Dany Hlaváčkové *Korpusové zpracování korespondenčních textů: morfologické značkování* se zaměřuje na jeden specifický problém vyvstávající při tvorbě elektronického korpusu, totiž na otázku morfologického značkování začle-

něného materiálu, jež je v tomto případě komplikováno výskytem substandardních mluvenostních jevů.

Kapitoly *Hypokoristika z rodných jmen v Korpusu soukromé korespondence* Jany Machalové a Kláry Osolsové a *Teritoriálně a sociálně podmíněné difference v jazyce soukromé korespondence* Zdeňky Hladké ukazují korespondenci jako pramen určitého typu dat, která by byla v takové míře a s takovou relevancí z jiných zdrojů jen obtížně získatelná. První z nich se na základě materiálu z KSK-dopisy věnuje analýze slovtvorných postupů a slovtvorných formantů uplatňujících se v češtině při tvorbě domácích podob vlastních jmen osobních (pracuje s cca 1 000 lemmaty reprezentujícími cca 7 000 výskytů hypokoristik), druhá se zabývá tím, v jaké míře do soukromých dopisů pronikají nespisovné prvky, a sleduje teritoriální i sociální rozvrstvení tohoto jevu. Obě kapitoly prezentují využití korpusových a kvantitativních metod při zpracování lingvistických dat.

Poněkud jiný úhel pohledu na soukromou korespondenci přináší následující dvě kapitoly – jednak nezkoumají dopisy běžných mluvčích, nýbrž listy známých osobností, jednak se v jejich případě bádání nesoustředí na jazyk současný, nýbrž na jazyk dřívějších vývojových fází. Studie *Jazyková biografie Bedřicha Smetany a jazyk jeho korespondence se zřetelem ke gramatickým jevům* Marka Nekuľy a Lucie Rychnovské kombinuje sociolingvistickou metodu jazykové biografie a detailní rozbor gramatické stránky Smetanovy česky psané korespondence opírající se o její korpusové zpracování. Ukazuje komplementaritu obou přístupů a odhaluje nejen, jaká byla čeština Bedřicha Smetany, ale přispívá také k poznání jazykového úzu 19. století charakteristického tím, že jako komunikační prostředek v českých zemích koexistovala čeština s němčinou.

Na epistolární materiál ze staršího období je zaměřena i studie *Dopisy jako výzva (Jazykovědný výzkum korespondence Boženy Němcové)* Roberta Adama, Jaroslavy Janáčkové, Aleny Macurové a Františka Martínka. Shrnuje činnost autorského kolektivu, který připravil k vydání rozsáhlou korespondenci této významné české autorky (pod názvem *Božena Němcová Korespondence I–IV*), nastiňuje zvolený ediční přístup i výsledky rozmanitě zaměřených analýz.

Monografii uzavírá kapitola Jany Hoffmannové *Soukromý dopis: mezi psaným textem a mluveným dialogem*, v níž se symbolicky spojují oba typy dosud představených materiálů. Autorka se totiž zabývá jak staršími dopisy známých osobností (Jana Nerudy a Karla Čapka), které zkoumá z hlediska stylistického a pragmalingvistického, tak současnými soukromými dopisy mládeže z KSK-dopisy, u nichž se zaměřuje na rozbor syntaktický.

Slova v soukromých dopisech, 111 let českého soukromého dopisu v korpusovém zpracování a *Soukromá korespondence jako lingvistický pramen* odpovídají na otázku, proč má z hlediska jazykovědného smysl věnovat se žánru soukromého dopisu.

Na závěr tedy nezbyvá než s oporou o názvy těchto publikací vyslovit naději, že se slovy budeme ještě nějaký čas vyjadřovat i v *soukromých dopisech*, že jsou před námi ještě další léta – nejen – českého soukromého dopisu a že *soukromá korespondence jako lingvistický pramen* jen tak nevyschne.

Lucie Rychnovská, Brno

Literatura

- Hladká Zď., Martincová O., *Slova v soukromých dopisech. Lexikografická sonda*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2012.
- Hladká Zď. a kol. *111 let českého dopisu v korpusovém zpracování* [2 CD]. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013.
- Hladká Zď. a kol. *Soukromá korespondence jako lingvistický pramen*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013.